Lužný, Dušan

Etika současného angažovaného buddhismu

Religio. 1998, vol. 6, iss. 1, pp. 78-90

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/124831
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

*Etika současného angažovaného buddhismu**

Dušan Lužný

K základním procesům, které určují charakter dnešní kultury, patří globalizace, která se dá obecně popsat jako radikální změny v rozložení času a prostoru. Zcela konkrétním důsledkem (a součástí) procesu globalizace je existence globálních problémů a intenzivní interkulturní a mezináboženský kontakt. Tento kontakt však již není jednosměrný – nejen západní kultura působí na jiné kulturní celky, ale také mimoevropské kultury a náboženství silně ovlivňují život společností Evropy a Ameriky. Výsledkem je dnešní stav multikulturality, ve kterém vedle sebe existují různé náboženské tradice, přičemž často dochází k jejich mísení a synkrezi. Výsledkem je pak nejen oživování dříve potlačovaných tradic, ale také vznik nových kulturních forem, nových interpretací skutečnosti, které se snaží odpovědět na problémy, které s sebou proces globalizace přináší. V této stati ukážeme na novou, současnou specifikaci obecné buddhistické etiky, tedy na etickou rovinu sociálně a ekologicky angažovaného buddhismu, který je reakcí na globální charakter sociokulturních podmínek dnešního světa.

Soudobý angažovaný buddhismus představuje snahu buddhistů přispět k řešení palčivých problémů současného světa, a to způsobem, který je buddhismu vlastní, tedy nenásilnou kultivací jedince a společnosti. Hlavními tématy dnešního angažovaného buddhismu jsou lidská práva, mír, životní prostředí a kvalita života obecně, a je tedy přirozené, že základem, ze kterého angažovaný buddhismus vyrůstá, je etika. Je nutno říci, že etika současného angažovaného buddhismu nepředstavuje revizi základů buddhistické etiky – je snahou přiblížit tradiční etické učení buddhismu, které se vyvíjí již více jak dvě a půl tisíciletí, dnešním podmínkám. Nejdříve tedy shrneme tradiční koncepty buddhistické etiky a dále pak ukážeme, jak se tyto koncepty aktualizují v nauce tří osobností současného sociálně a ekologicky angažovaného buddhismu.

* Tento text je součástí projektu Nová náboženská hnutí a ekologický problém, který je podporován Grantovou agenturou České republiky (č. projektu 403/97/PO14).

Základy buddhistické etiky

Osmidílná stezka

To, že etika tvoří samotné jádro buddhismu, se projevilo již v první Buddhově rozpravě, tedy „Rozpravě o roztočení kola zákona" (pálijsky *Dhamma-čakka-ppavattana sutta*). Zde ve Čtyřech ušlechtilých pravdách Buddha podal základ své nauky – svět (*samsára*) je světem strasti (*dukkha*); příčinou strasti je žízeň (*tanhá*, sanskrtsky *tršná*), žádostivost; strast lze odstranit odstraněním její příčiny; cesta k odstranění strasti je *Ušlechtilou osmidílnou stezkou*, která obnáší pravé pochopení, pravé myšlení, pravou řeč, pravé jednání, pravé živobytí, pravé úsilí, pravou bdělost a pravé soustředění. Nejzákladnějším cílem buddhismu je odstranit utrpení, a to jak u jedince samotného, tak globálně.

Systém buddhistické etiky vychází z osmidílné stezky (*atthangika-magga*), která vede jedince ke správnému způsobu života a k dosažení cíle veškerého buddhistického usilování, tedy k vyvanutí (*nibbána*) a zrušení utrpení. Je tvořena následujícími částmi:

1. Pravé pochopení (*sammá-ditthi*) je pochopení čtyř vznešených pravd, tedy pochopení universality utrpení a cesty, která utrpení ruší.
2. Pravé myšlení (*sammá-sankappa*, též pravé rozhodnutí) znamená být osvobozen od nízkých tužeb, špatné vůle, omezených zájmů.
3. Pravá řeč (*sammá-váčá*) je odmítnutí lhaní, pomlouvání a všeho mluvení, které by mohlo vést ke konfliktu, rozkolu a následně tak ke vzniku utrpení.
4. Pravé jednání (*sammá-kammanta*) zahrnuje odmítnutí zabíjení, braní toho, co není dáváno, a nevhodného sexuálního chování.
5. Pravé živobytí (*sammá-ádžíva*) vylučuje užití násilí vůči jiným živým tvorům.
6. Pravé úsilí (*sammá-vájáma*) obsahuje rozhodnutí překonávat zlé a jít vytčenou cestou, tedy pěstovat dobré.
7. Pravá bdělost (*sammá-sati*, též pravá všímavost či pravé uvědomění) je základní meditační praktikou, která směřuje k vědomému uvědomování si tělesnosti, pocitů, stavů mysli apod.
8. Pravé soustředění (*sammá-samádhi*) je stav rozvinutí mysli a dosažení konečného poznání.

Tradičně buddhismus rozděluje jednotlivé části osmidílné stezky do tří oblastí: mravnosti (*síla*), která zahrnuje pravou řeč, pravé jednání a pravé živobytí a představuje fundament duchovní cesty buddhisty; soustředěnosti (*samádhi*), obsahující pravé úsilí, pravou bdělost a pravou soustředěnost; moudrosti (*paňňá*), tedy pravého pochopení a pravého myšlení. Buddhismus pak postuluje nutnost rovnovážného cvičení a kultivace jedince v těchto třech oblastech.

Závislé vznikání *(patičča-samuppáda)*

Stejně jako jiné náboženské tradice vzešlé z indického prostředí (jako např. hinduismus a džinismus), také buddhismus vychází z představy znovuzrozování. Podle těchto představ každý živý tvor prochází procesem neustálého znovuzrozování, přičemž kvalita zrození je určována kvalitou předcházejících skutků jedince (tzv. karmanový zákon).

Koncept závislého vznikání líčí sled jednotlivých článků řetězce od minulosti přes současnost k budoucnosti. Jeden článek navazuje na předchozí a současně dává vzniknout článku dalšímu. Na počátku řetězce je 1) nevědomost (*avidždžá*), tedy nevědomost o povaze světa a o zákonitostech universa. Tato nevědomost je příčinou vzniku karmických 2) formací (*sankhára*), tedy souhrnu volního jednání těla, řeči a mysli v minulém životě. Na základě karmických formací z minulého života vzniká 3) vědomí (*viňňána*) a schopnost uvědomování si, což je prvek, který integruje celou osobnost. Tam, kde je vědomí, vzniká 4) mysl a tělo (*náma-rúpa*), tedy jedinec se specifickými psychickými a fyzickými znaky. Poté následuje vznik šesti 5) smyslových základen (*sal-ájatana*) – pěti smyslů a schopnosti myšlení, resp. vnímání mentálních objektů. Důsledkem existence smyslových základen je 6) dotyk (*phassa*), tedy kontakt s vnějším světem prostřednictvím smyslových orgánů. Dotyk je příčinou existence 7) cítění (*vedaná*) – prožívání a pociťování libosti či nelibosti. Výsledkem pociťování je 8) žádost (*tanhá*). Dalším článkem je pak 9) lpění (*upádána*), zvláště pak ulpívání na životě. Výsledkem ulpívání je 10) nastávání, tedy vytvoření předpokladu (na základě určitého jednání) pro další 11) zrození (*džáti*). Tím nastává další existence jedince v tomto světě, která ústí v 12) stárnutí a smrt (*džará-marana*).

Obraz, který je vylíčen prostřednictvím řetězce podmíněného vznikání, vysvětluje vázanost jedince na existenci a ukazuje, že život každého jedince je součástí širšího kontextu a že pokud se jedinec chce vyvázat ze samsárové existence a zrušit utrpení (a to je cílem buddhismu), pak musí odstranit příčiny této vázanosti, tedy nevědomost (*avidždžá*) a žádost (*tanhá*).

Žádost (*tanhá*) je základem motivace chování, které směřuje k dosažení příjemného a vyhnutí se nepříjemnému. Má trojí podobu: žádost, která je spojena se smysly (*káma-tanhá*) a směřuje tedy ke smyslovému uspokojení, žádost směřující k existenci a rozvoji (*bhava-tanhá*), a žádost ke zničení a neexistenci (*vibhava-tanhá*). Nejzazší příčinou žádosti je nevědomost, tedy mylný pohled na svět a na jedince, který se může projevovat např. iluzorní představou, že existuje něco, co by se dalo označit jako „já“ a co tvoří základ každého jedince.

Ne-já *(anattá)* a karmanový zákon

Patrně nejoriginálnějším přínosem buddhistické etiky je koncepce bezpodstatnosti (*anattá*), která popírá existenci jakékoliv neměnné substance, která by mohla být označena jako „já" (*attá*). Buddhismus tak směřuje proti převládající hinduistické koncepci, která předpokládá reálnou existenci netečné substance jedince (sanskrtsky *átman*), která je totožná s podstatou univerza (sanskrtsky *brahma*). Buddhismus tento substanciální ontologický model světa rozbíjí, přičemž však zachovává platnost karmanového zákona a představy znovuzrozování.

Jestliže neexistuje substance, která by přecházela z jednoho života do druhého, co zaručuje kontinuitu znovuzrozování? Podle buddhismu jsou tímto činitelem složky (*khandha*), kterých je celkem pět: složka tělesnosti (*rúpa-khandha*), složka cítění (*vedaná-khandha*), složka vnímání (*saňňá-khandha*), složka mentálních formací (*sankhárá-khandha*) a složka vědomí (*viňňána-khandha*). Tyto složky se v okamžiku smrti rozprchnou a podle zákonitostí karmanového zákona následně dají konkrétní charakter novému zrození.

Život nového jedince však není pokračováním života předchozího; nový jedinec je něčím specificky novým. Pro buddhistickou etiku má tento fakt zásadní význam – jestliže totiž jedinec během svého života naplní složky svými skutky, a jestliže se energie těchto skutků přenáší do nového znovuzrození, na nového jedince, pak platí, že svými dnešními činy (dobrými nebo špatnými) rozhoduje o kvalitě zrození jiného jedince. Jedinec tedy nese zodpovědnost nejen za sebe sama, ale za všechny živé tvory tohoto světa. Jak zdůrazňuje Egon Bondy: „V buddhismu nemohu jen sám sobě nic dobrého učinit a připravit, pokud to není současně pro ‚cizí', pro ostatní, nakonec pro všechny přítomné i budoucí."[1]

Cílem buddhistického snažení jedince je dosažení *nibbány* (sanskrtsky *nirvány*), tedy stavu vyhasnutí, stavu ustání *karmy* kdy jsou zrušeny všechny síly, směřující k novému zrození jedince. V tomto stavu jsou překonány kořeny zla, tj. chtivost (*lobha*), nenávist (*dósa*, sanskrtsky *dvéša*) a zaslepenost (moha), a utrpení je ukončeno. Avšak dosažení tohoto stavu na individuální úrovni je jen jedna rovina buddhistické etiky. Jejím vrcholem je mahájánský ideál bódhisattvovství, tedy rozvinutí dokonalé moudrosti (sanskrtsky *pradžňá páramitá*) a nejvyšších dokonalostí – dokonalosti dávání, dokonalosti mravnosti, dokonalosti trpělivosti, dokonalosti rozhodnosti, dokonalosti meditativního ponoření, dokonalosti moudrosti, dokonalosti ve volbě prostředků, dokonalosti vyšších sil a dokonalosti znalosti nejvyšší pravdy. Na počátku své cesty „jedinec na cestě k osvícení" (pálijsky *bódhi-*

1 E. Bondy, *Buddha*, Praha: DharmaGaia, Maťa 1995, 120.

satta, sanskrtsky *bódhisattva*) složí slib, kterým se zaváže, že nedosáhne *nirvány*, pokud bude existovat jediné trpící stéblo trávy. Takto se pozornost buddhistů obrací zpět k tomuto trpícímu světu, ve kterém má jedinec naplněný nezměrnou láskou (*mettá*) a soucitem (*karuná)* působit pro blaho všech ostatních, trpících bytostí. Tento etický výhled je jádrem veškerého snažení dnešního angažovaného buddhismu.

Angažovaný buddhismus

Současný angažovaný buddhismus je představován celou řadou autorů a směrů. V následující části se zaměříme na tři autory, kteří reprezentují osobitou konkretizaci základů buddhistické etiky v druhé polovině dvacátého století.

Sulak Sivaraksa

Nejvýznačnějším představitelem angažovaného buddhismu je Sulak Sivaraksa, který byl za svou sociální angažovanost dvakrát navržen na udělení Nobelovy ceny míru (v l. 1993 a 1994). V r. 1989 založil v Thajsku organizaci *International Network of Engaged Buddhists*, která má přispět ke spolupráci buddhistů a ne-buddhistů při řešení aktuálních problémů v oblasti výchovy, duchovního snažení, mírového aktivismu, lidských práv, postavení žen, životního prostředí, rodiny, vytváření alternativní ekonomiky apod.

Podle Sulaka snaha přiblížit buddhismus současnému světu nesmí znamenat rozvolnění základů buddhismu, a tímto základem jsou jasná etická pravidla. V případě tradičního buddhismu, který byl vázán na zemědělskou společnost s jednoduchým systémem vazeb, nebylo příliš těžké dodržovat pět základních buddhistických předpisů (*paňča-síla*), tedy:

1. vystříhat se účasti na braní života,
2. vystříhat se účasti na braní toho, co nebylo dáno,
3. vystříhat se účasti na sexuálních nepřístojnostech,
4. vystříhat se lhaní a ubližující řeči,
5. vystříhat se užívání omamných látek.

Dnešní svět je méně přehledný a vztahy v něm jsou více zprostředkovány, takže je třeba tyto základní pravidla rozšířit, resp. prohloubit. Proto je třeba si v případě prvního etického pravidla položit i následující otázky: Mám dovolit, aby peníze, které odevzdám na daních, byly použity na zbrojení? Mohu se stranit politiky a nesnažit se změnit vládu? Můžeme zvířata chovat pro konzumaci? Je tedy zřejmé, že v současné, vysoce komplexní společnosti se nestačí omezit na pouhé individuální dodržování etických pravidel, ale je třeba aktivně se zapojit do boje proti negativním silám.

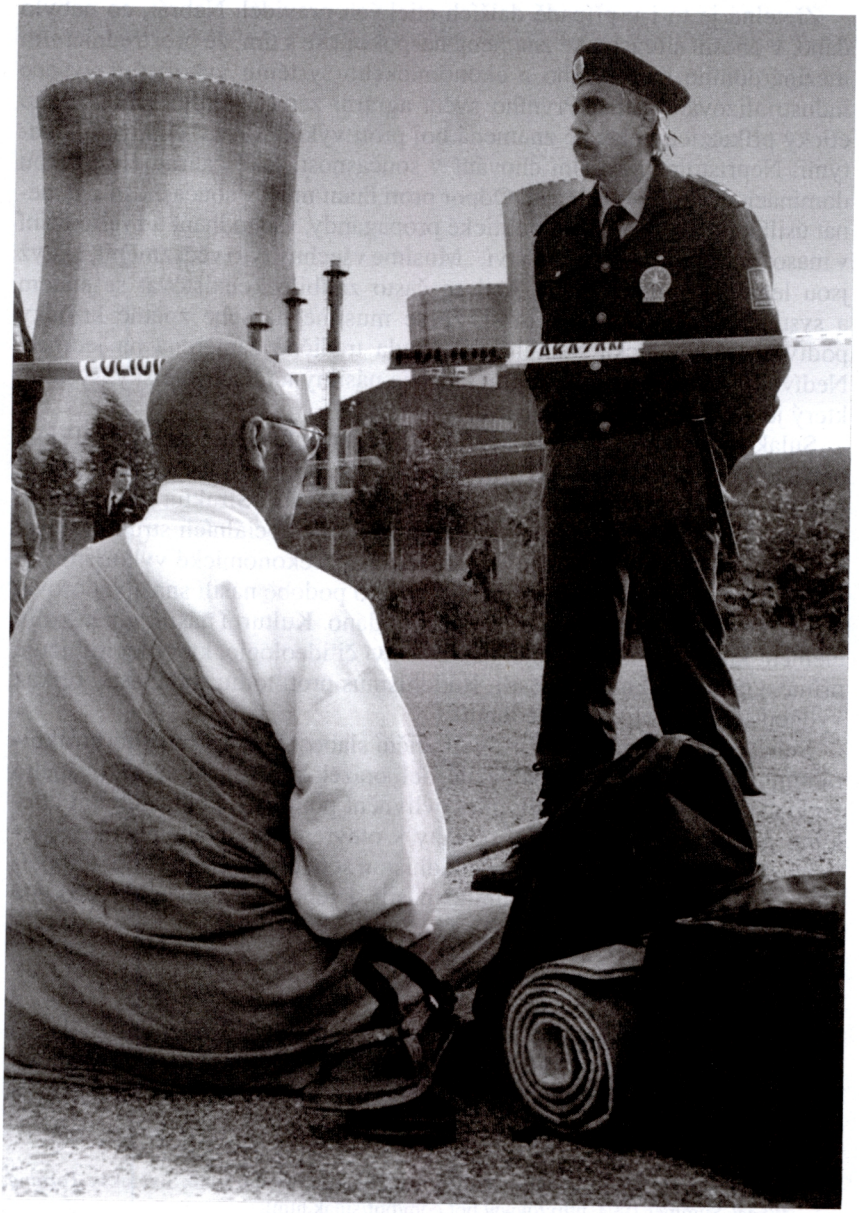

Blokáda Temelína 1997 – buddhistický mnich protestující proti dostavbě jaderné elektrárny.
Foto Petr Vozák, archiv Hnutí Duha.

Zřetelné je to i v případě dalších etických pravidel. Nebrát, co nebylo dáno, v dnešní situaci také znamená nespokojit se s tím, že prostřednictvím mezinárodního bankovního a ekonomického systému vykořisťují vysoce industrializované země Prvního světa agrární země Třetího světa. Tento etický příkaz tedy obecně znamená boj proti vykořisťování chudých bohatými. Nepřístojné sexuální chování v současnosti také zahrnuje mužskou dominaci a vykořisťování žen. Odpor proti lhaní musí v současnosti znamenat úsilí k omezení veškeré politické propagandy, všeho lhaní a zveličování v masových médiích a ve školství. „Musíme všechny tyto věci změnit, i když jsou legální. Buddhistům v Asii se často zalíbilo koexistovat se státem a systémem zákonů. Myslím si, že se musíme na sebe zpětně kriticky podívat. Buddhistická sociální etika byla tradičně zaměřena na jedince. Nedívali jsme se na celý systém, který je násilný a utlačovatelský, systém, který je ve skutečnosti zlodějský."[2]

Sulak rozlišuje tři druhy násilí – přímé, strukturální a kulturní. Přímé násilí je zřetelně viditelné a je přímo spojeno se zabíjením živých tvorů. Proti tomuto násilí staví buddhismus ideál neubližování. Strukturální násilí je méně viditelné, protože je zabudováno přímo do sociálních struktur, resp. vyvěrá ze sociálního systému a patří sem např. ekonomické vykořisťování nebo vykořisťování žen. Buddhismus se této podobě násilí snaží vzdorovat příkazem nepřivlastňovat si to, co nebylo dáno. Kulturní násilí je jakýkoliv element kultury, obzvláště pak náboženství či ideologie, který legitimizuje přímé a/nebo strukturální násilí. Buddhismus proti tomu staví jasný příkaz vyhnout se jakékoliv podobě lhaní.

Sulak Sivaraksa přiznává jistou tradiční slabost buddhismu vůči strukturálnímu násilí. Jednou z nejdůležitějších otázek současného angažovaného buddhismu je problém pozitivního ovlivnění politiky buddhistickými etickými principy, a tedy hledání odvahy k otevřenému zpochybnění existujících sociálních struktur. Přínos buddhismu současnému světu může spočívat tedy v odhalení strukturálního násilí a jeho příčin a jejich vědomé a nenásilné eliminaci.[3]

Sangharakshita

Asijský angažovaný buddhismus je součástí význačného oživení buddhismu, ke kterému došlo v jižní a jihovýchodní Asii v posledních desetiletích. Jednou z význačných postav tohoto oživení a současně jedním

---

2 D. Rothberg, Making Buddhism Radical. A Conversation with Sulak Sivaraksa. *Turning Wheel*, Summer 1994, http://www.bpf.com/bpf/sulak.html.

3 S. Sulak, „Buddhist Ethics and Modern Politics: A Theravada Viewpoint", in: Ch. W. Fu – S. S. Wawrytko (eds.), *Buddhist Ethics and Modern Society*, Westport: Greenwood Press 1991, 164-165.

z inspiračních zdrojů dnešního angažovaného buddhismu byl B. R. Ambedkar, člen první vlády samostatné Indie a zakladatel mohutného hnutí bojujícího za práva sociální vrstvy nedotknutelných. Podle jeho vzoru přešlo přes pět miliónů nedotknutelných k buddhismu. Po jistou dobu s Ambedkarem pracoval anglický buddhistický mnich jménem Sangharakshita, který po návratu do Velké Británie založil nové buddhistické hnutí *Friends of Western Buddhist Order*,[4] jež je snahou přizpůsobit buddhismus podmínkám západní společnosti. Nejvýraznějším článkem jeho reformy buddhismu je důraz na etickou stránku *osmidílné stezky*, především na správné živobytí.

Obecně tento etický princip znamená nezískávat prostředky nutné k životu nemorálním a nemravným způsobem. Jestliže buddhistická etika nedoporučuje spoluúčast na zabíjení, pak současný buddhista musí hledat takový způsob živobytí, který neporušuje tento etický princip. Sangharakshita neradikalizuje buddhismus politicky, jak je tomu např. u Sulaka Sivaraksy, ale snaží se vytvořit alternativní společenství uvnitř západní společnosti. Toto společenství buddhistů, *sangha*, je založeno na sdílených hodnotách a morálním způsobu života a představuje tak zárodek nové, transformované společnosti. Společenství je tedy nejen místem duchovní kultivace jedince, ale také příležitostí dodržovat princip správného živobytí. Sangharakshita, stejně jako jiní angažovaní buddhisté, nepostuluje nutnost stažení se ze společnosti jako součást duchovní cesty, ale naopak zdůrazňuje aktivní spolupráci buddhistů na kultivaci celého společenského systému. „Úroveň vědomí lidí, kteří tvoří západní společnost, by mohla být zvednuta nejen meditací či kultivací individuální mysli. Mohla by být zvednuta také změnou podmínek, v nichž žijí. Mohla by být zvednuta do určité míry změnou společnosti. Integrace buddhismu do západní společnosti proto zahrnuje změnu západní společnosti."[5]

Buddhismus kladl vždy velký důraz na konkrétní jednání, proto se i Sangharakshitova vize integrace buddhismu do západní společnosti orientuje na praktické projekty, ve kterých se spojuje západní ekonomika a buddhistická etika. Jinými slovy: Sangharakshita se snaží vyřešit problém, jakým morálním způsobem má buddhista získat prostředky k životu v ekonomickém systému, který je orientován na egoistické a materialistické pojetí zisku. Výsledkem jsou tzv. Right Livelihood businesses, tedy družstevně organizované týmové projekty, které sledují čtyři základní cíle: a) vytvářejí prostor přátelské spolupráce lidí, kteří vyznávají stejné hodnoty, b) šíří pozitivní etické ideály (např. vegetariánské restaurace podporují etický ideál neubližování žádným živým tvorům), c) umožňují morálně čistým způso-

4 Blíže viz D. Lužný, „Friends of the Western Buddhist Order - pokus o nový buddhismus", *Religio* 4, 1996, 2, 183-190.

5 Sangharakshita, *Buddhism and the West*, Glasgow: Windhorse Press 1992, 11.

bem získat peníze nutné k životu, d) získané prostředky slouží také jako podpora jiných, podobně orientovaných aktivit.

Tyto ekonomické aktivity, které principiálně nesměřují k zisku na úkor jiných, mají odpovídat druhému etickému pravidlu, tedy nebrát to, co není dáno. Toto negativně formulované pravidlo má však také svou pozitivní podobu, tedy podobu štědrosti (*dána*), což je další ze základních etických principů buddhismu. Princip štědrosti nejenže směřuje k materiální podpoře společenství mnichů, ale také posiluje v řadových buddhistech nepřipoutanost k majetku, a následně k rozvinutí principu neulpívání. Ulpívání je totiž jak v buddhismu, tak i v hinduismu vedle nevědomosti hlavní příčinou koloběhu znovuzrozování (*samsára*).

Thich Nhat Hanh

Dalším význačným představitelem dnešního angažovaného buddhismu je Thich Nhat Hanh. Tento vietnamský mnich linie zenového buddhismu (laureát Nobelovy ceny míru) působí od roku 1966 na Západě a silně se angažuje v úsilí o udržení míru. Již ve Vietnamu založil Řád Soubytí (*Tiep Hien*), který vychází ze základního etického výhledu buddhismu a přibližuje jej dnešní situaci. Jeho úsilí je určováno klíčovými idejemi buddhismu, které se výrazně rozvinuly zvláště v mahájánském buddhismu – soucitem (*karuná*) a láskou (*mettá*). Tyto dva pojmy spolu úzce souvisejí a vycházejí z první Buddhovy vznešené pravdy. Jestliže základní charakteristikou tohoto světa je utrpení, pak činnost buddhisty musí být určována nesmírným soucitem se všemi trpícími bytostmi a láskyplným vztahem k nim.

Zřetelně je tento přístup vidět na formulaci dvou základních slibů Řádu Soubytí: 1. Slibuji, že budu rozvíjet svůj soucit, abych miloval a chránil život lidí, zvířat a rostlin. 2. Slibuji, že budu rozvíjet porozumění, abych dokázal milovat a žít v harmonii s lidmi, zvířaty a rostlinami.[6]

Konkrétněji jsou tyto sliby rozvinuty ve čtrnácti předpisech, kterými by se měli členové řádu řídit ve své každodennosti, a jejichž principy by měli svou činností šířit:

1. Nezbožňujte ani nebuďte připoutaní k jakémukoliv učení, teorii nebo ideologii, včetně buddhistických. Všechny systémy myšlení jsou jen vodítka; nepředstavují absolutní pravdu.

2. Nemyslete si, že poznání, které nyní máte, je neměnné, že je to absolutní pravda. Nebuďte omezení a připoutaní k dnešním názorům. Učte se a praktikujte nepřipoutanost k názorům, abyste byli otevřeni k názorům jiných. Pravda se nachází v životě a ne pouze v konceptuálním myšlení. Buďte připraveni učit se po celý život a neustále pozorujte realitu v sobě a ve světě.

6 Thich Nhat Hanh, *Mír v nás,* Bratislava: CAD Press 1992, 121.

3. Nenuť druhé, včetně dětí, žádným způsobem, autoritou, hrozbami, penězi, propagandou nebo dokonce i výchovou přijmout tvé názory. Naproti tomu soucitným rozhovorem pomáhej druhým vzdát se fanatismu a omezenosti.

4. Nevyhýbej se utrpení a nezavírej před ním oči. Neztrácej vědomí existence utrpení ve světském životě. Hledej všechny cesty jak být s těmi, kdo trpí, včetně osobních kontaktů a návštěv, obrazů, zvuku. Těmito prostředky umožňuj, abyste si ty i druzí uvědomovali realitu utrpení ve světě.

5. Neshromažďuj bohatství, zatímco miliony hladoví. Nepovažuj za cíl svého života slávu, zisk, bohatství nebo smyslové rozkoše. Žij prostě a děl se o čas, energii a materiální zdroje s potřebnými.

6. Nezadržuj hněv nebo nenávist. Jakmile se objeví, praktikuj meditaci na soucit, abys lépe pochopil osoby, které hněv nebo nenávist způsobily. Nauč se pohlížet na ostatní bytosti soucitnýma očima.

7. Nerozptyluj se zábavou a svým okolím. Nauč se dýchání, abys udržel pospolu tělo a mysl, praktikoval bdělost a rozvíjel koncentraci a porozumění.

8. Nevyslovuj slova, která mohou vyvolat nesváry a způsobit rozpad společenství. Vynasnaž se usmířit a vyřešit každý konflikt, byť sebemenší.

9. Nemluv nepravdu z důvodů osobního zájmu nebo abys imponoval lidem. Nevyslovuj slova, jež mohou vyvolat rozkol a nenávist. Nešiř informace, nevíš-li, jsou-li pravdivé. Nekritizuj a neodsuzuj věci jimiž si nejsi jist. Mluv pravdivě a konstruktivně. Měj odvahu hovořit o nespravedlnosti, bez ohledu na to, že to může ohrozit tvou bezpečnost.

10. Nevyužívej buddhistické společenství k osobním zájmům nebo zisku a nepřeměňuj je v politickou stranu. Náboženské společenství musí však mít jasné stanovisko vůči útlaku a nespravedlnosti, a musí se pokoušet změnit situaci, aniž by se angažovalo v konfliktech.

11. Neživ se povoláním, které škodí lidem a přírodě. Neinvestuj do společností, které zbavují druhé šance k životu. Vyber si povolání, které ti umožní realizovat ideál soucitu.

12. Nezabíjej. Nedopusť, aby byli zabíjeni druzí. Hledej každou možnost, jak chránit život a jak zabránit válce.

13. Nepřivlastňuj si nic, co patří jiným. Respektuj vlastnictví druhých, ale braň jim obohacovat se na utrpení lidí nebo jiných bytostí.

14. Nezacházej špatně se svým tělem. Nauč se nakládat s ním uctivě. Nenahlížej na své tělo jako na pouhý nástroj. Šetři životní energie (sexuální, dechovou, duchovní) na realizaci Cesty. Projevy sexuality nesmí být bez lásky a odpovědnosti. V sexuálním vztahu si buďte vědomi příštího utrpení, které byste mohli způsobit. Abyste chránili štěstí druhých, respektujte jejich práva a závazky. Buďte si plně vědomi odpovědnosti, s níž je spojeno přivedení nové bytosti na svět. Meditujte o světě, na který ji přivádíte.[7]

Angažovaný buddhismus – střetnutí Východu a Západu nad globálními problémy

Současný angažovaný buddhismus je zřetelně produktem globalizace životních podmínek a intenzivního střetávání kultur. Snaží se odpovídat na aktuální problémy dnešního světa a přitom vycházet z buddhistické tradice. Z mnoha autorů a buddhistických sociálních aktivistů, kteří by si zasloužili pozornost čtenáře, jako je např. Robert Aitken, Bill Devall, Allen Ginsberg, Ken Jones, Joanna Macy, Chandra N. Saeng, Gary Snyder, Padmasiri de Silva, Christopher Titmuss, ale zcela jistě také 14. dalajlama Tändzin Gjamccho, jsme se zmínili jen o třech, přičemž každý z nich je představitelem jiné buddhistické tradice: Sulak Sivaraksa vychází z theravádového buddhismu, Thich Nhat Hanh je představitel zenového buddhismu a Sangharakshita se snaží vytvořit novou tradici západního buddhismu.

S jistým zjednodušením lze říci, že pro dnešní angažovaný buddhismus jsou klíčové tři momenty: diskuse o povaze lidských práv, kritika industrialismu a konzumerismu, a snaha vytvořit buddhistickou etiku životního prostředí a ekosociální buddhistickou ekonomii (a následně také ekonomiku). Tato témata jsou zřetelným odrazem globálních problémů a střetu západní a východní kultury.

Zásadní rozdíl mezi buddhistickou a západní etikou spatřuje Kenneth Inada v rozdílné ontologii a v rozdílném vztahování se ke světu. Západní přístup podle něj spočívá na „tvrdých vztazích" (*hard relationships*), které jsou založeny na karteziánském dualismu a které staví jasné a nepřekročitelné hranice mezi subjektem a objektem. Jedinec je pak chápán jako samostatná a nezávislá entita s vlastní sebe-identitou. Buddhismus je naopak příkladem přístupu s „měkkými vztahy" (*soft relationships*), když vše nazírá ve vzájemné závislosti a podmíněnosti (např. buddhistický koncept podmíněného vznikání). Je vyproštěn ze sevření nadvlády empirických dat, které západní přístup bere jako nezpochybnitelné a limitující, a stává se tak více otevřený a tolerantní. Proto klade do popředí spíše lásku, soucit, důvěru, úctu a snášenlivost, nežli prosazování individuálních zájmů.[8]

Zřetelně se tento rozdíl promítl do pojetí lidských práv, ve kterém obecně převládá západní, silně individualistický přístup. V kulturách, v nichž je jedinec nahlížen jako součást vyššího, univerzálního a neosobního řádu (jak

7 *Ibid.*, 121-137.

8 K. Inada, „Buddhist and Western Ethics: Problematics and Possibilities", in: Ch. W. Fu – S. S. Wawrytko (eds.), *Buddhist Ethics and Modern Society*, Westport: Greenwood Press 1991, 377-378. Viz též K. Inada, „A Buddhist Response to the Nature of Human Rights", in: C. E. Welch – V. A. Leary (eds.), *Asian Perspectives on Human Rights*, Boulder: Westview Press 1990, 91-103 (též in *Journal of Buddhist Ethics* 1995, http://www.psu.edu/jbe/inada1.html).

je tomu vedle buddhismu také např. v hinduismu nebo konfuciánství), nemohlo dojít k rozpracování pojetí lidských práv, vycházejícího z představy naprosto autonomního individua. Proto buddhismus spíše nežli o právech hovoří o povinnostech, a spíše nežli individuální spásu zdůrazňuje univerzální soucit (*karuná*) se všemi živými bytostmi.

Není tedy také překvapující, že sociálně angažovaný buddhismus ostře vystupuje proti západnímu industrialismu a konzumerismu. Industrializace znamená masovou produkci konzumního zboží a současně stupňování potřeby nových surovin, což vede ke kořistnickému čerpání přírodních zdrojů. Tato chtivost vede ke kolonialismu, útlaku a šíření utrpení. Převedeno do buddhistických termínů: „Přílišná chtivost se v životě projevuje orientací na přílišnou smyslovost a hedonismus (*káma-tanha*) a v bezhraničné rozpínavosti a přivlastňování (*bhava-tanha*). Nenávist se projevuje destruktivním a násilným chování k sobě, ke druhým a k přírodě (*vibhava-tanha*). Destruktivní způsoby spotřeby vytvářejí nekonečné cykly touhy a uspokojování."[9] Proti chtivosti, včetně chtivosti industriálního konzumerismu, staví buddhismus štědrost (*dána*), která tvoří jádro buddhistické sociální etiky.[10]

Jako důsledek tohoto světonázorového výhledu se snaží angažovaný buddhismus rozpracovat vlastní etiku životního prostředí. Jako základní ontologický rámec zde slouží především koncept podmíněného vznikání, který vede ke zrušení představy izolovaného já a k vytvoření představy vzájemné závislosti a sounáležitosti: „Místo ego-já jsme svědky zrození eko-já!"[11]

K hlavním pojmům buddhistické etiky životního prostředí patří utrpení (*dukkha*) a soucit (*karuná*), tedy základní pojmy etiky Buddhy a jeho následovníků. O názornou aktualizaci Buddhova učení s ohledem na ekologickou krizi se pokusil Christopher Tittmuss, když přeformuloval čtyři vznešené Buddhovy pravdy následovně:

„1. Země se svými četnými obyvateli trpí. Poddání se megastroji k tomuto utrpení přispívá.

2. Utrpení Země vyvstává ze způsobu našich životů. Sobecké žití, které vnímá svět jako příležitost k naplnění osobních tužeb, přispívá k utrpení všech bytostí a planety.

3. Utrpení země skončí, až skončí sobectví, strach a agrese. Všechny naše instituce – politické, ekonomické, sociální i náboženské – vyžadují revoluční změnu.

---

9 P. Silva, „Buddhistická enviromentální etika", in: A. H. Badiner, *Dharma Gaia. Eseje o buddhismu a ekologii*, Bratislava: CAD Press 1994, 25-26.

10 Srov. R. F. Sizemore – D. K. Swearer (eds.), *Ethics, Wealth and Salvation. A Study in Buddhist Social Ethics*, Columbia: University of South Carolina Press 1992.

11 J. Macy, „Zezelenění já", in: A. H. Badiner, *o.c.*, 50.

4. Když své srdce a mysl soustředíme na všechny aspekty každodenního života, získáme kolektivní vhled a moudrost k překonání utrpení, ať vyvstává kdekoliv a v jakékoliv podobě."[12]

Globalizace (se všemi svými důsledky) je hlavním faktorem řady procesů v ekonomické, politické, sociální a náboženské oblasti. Jednou ze snah o nalezení adekvátní odpovědi na změny, které globalizace přináší, je i angažovaný buddhismus. V dějinách buddhismu jde o specifický fenomén, který znamená razantnější příklon k problémům každodennosti, které byly často buddhisty přehlíženy. Důležitým aspektem, jenž v mnohém určuje specifičnost dnešního angažovaného buddhismu, je nejen šíření prvků západní kultury do tradičně buddhistických zemí, ale především růst popularity buddhismu v rámci samotné západní kultury. Zde buddhismus začíná získávat novou podobu a lze předpokládat, že jeho sociálně angažovaná část bude v nejbližších letech sílit a že bude hrát nezanedbatelnou úlohu při vytváření specificky západní (resp. globální) podoby buddhismu. Je velmi pravděpodobné, že konstitutivním jádrem tohoto procesu bude hledání odpovědí na závažné morální otázky soudobé globální kultury, jejíž základním znakem je napětí mezi vzrůstající neuspořádaností a partikulárností na jedné straně a vzájemnou provázaností a závislostí na druhé straně. Jedinec je pak v tomto světě konfrontován s kvalitativně novými morálními problémy; s takovými problémy, které posilují formování sociálně angažovaného hnutí v rámci dnešního buddhismu.

12 Ch. Tittmuss, *The Green Buddha*, Devon: Insight Books 1995, 168.